

Banka na drátě SPECIÁL

Pravidelní čtenáři našeho časopisu už určitě zaznamenali seriál *Banka na drátě* mapující přímé bankovníctví v České republice. V tomto čísle „papírového“ Chipu pokračuje již svou čtvrtou částí. Po uveřejnění každého dílu jsem vždy dostal několik e-mailů, které obsahovaly otázky spojené s ekonomickou (bankovní) problematikou.

Jaký je rozdíl mezi *komerční bankou* a *Komerční bankou*? Proč *obchodní banka* není totéž co *Československá obchodní banka*? K čemu je dobrá *centrální banka*? Proč v současné době klesají nominální úrokové sazby? Na tyto otázky by vám měl dát odpověď tento článek. Čtenářům s ekonomickým vzděláním bude nejspíše připadat zbytečný a zde prezentované informace zcela jasné. Ti ostatní si možná o něco rozšíří své znalosti.

Finanční trh

Jakémukoli problému by se člověk měl věnovat postupně. U vědy s honosným názvem ekonomie bývá zvykem začít definicí nabídky a poptávky, nakreslit první graf, v průsečíku nabídky a poptávky stanovit rovnovážnou cenu a rovnovážné množství... To bychom se ale dnes k bankovníctví zcela určitě nedostali. Přejdeme tedy rovnou k finančním trhům.

Většina subjektů v ekonomice (domácnosti, firmy i stát) se velmi často dostane do situace, kdy má buď přebytek finančních prostředků, nebo jejich nedostatek. A právě systém **finančních trhů** pak umožňuje přemísťovat finanční prostředky od subjektů přebytkových k deficitním. Toto umísťování je prováděno cestou vytváření a obchodování finančních instrumentů (obligace, akcie, depozita, pojistné smlouvy, penzijní smlouvy atp.).

Finanční trhy tedy můžeme **definovat** jako systém institucí a instrumentů zabezpečujících pohyb peněz a kapitálu ve všech formách mezi různými ekonomickými subjekty na základě nabídky a poptávky. Pro **rozčlenění** finančních trhů si lze zvolit téměř jakékoli kritérium, v našem případě ale plně postačí rozčlenění na banky a další finanční instituce (pojišťovny, investiční fondy, ostatní finanční zprostředkovatelé atd.).

Jednou z částí finančního trhu je zcela logicky i **peněžní trh**. Jde opět o systém institucí a instrumentů zabezpečujících pohyb různých forem krátkodobých peněz (peněz se splatností do jednoho roku). Významnou úlohu zde zaujímají všechny komerční banky (všimněte si malého písmena na začátku), centrální banka i stát (u nás zastoupený ve většině případů ministerstvem financí).

Peněžní trh není institucionalizován na jednom konkrétním místě, tvoří jej bezprostřední spojení jednotlivých subjektů za použití počítačů, telefonů, dálnopisů atd.

Pokud se mi vás nyní podařilo zmást ještě více než na začátku, věřte, že částečně se jednalo o záměr. Všechny zde použité termíny vysvětlím v dalších řádcích.

Bankovní systém

Základem finančního systému ve vyspělých tržních ekonomikách je dvoustupňová bankovní soustava. Ta se skládá z jedné centrální banky a velkého počtu komerčních (obchodních) bank. Pro úplnost je nezbytné dodat, že za součást bankovní soustavy se obvykle považují i specializované finanční instituce zmíněné výše.

Bankovní soustava se historicky vyvíjela, první centrální bankou na světě v moderním pojetí byla Bank of England. V České republice je dvoustupňový bankovní systém relativně novým pojmem, neboť vznikl až spolu s rozvojem tržní ekonomiky po roce 1989.

Centrální banka (v nás Česká národní banka) má v bankovní soustavě specifické postavení. Mezi její hlavní funkce patří regulace nabídky peněz, podmínek poskytování úvěrů a dohled nad činností komerčních bank. Často se můžete setkat s tvrzením, že centrální banka je „bankou bank“ - centrální banka totiž poskytuje úvěry bankám komerčním. Centrální banka dále provádí finanční operace vlády a má na území daného státu výsadní právo vydávat bankovky (plní funkci emisní). Mimo to reguluje kurs měny a spravuje měnové rezervy státu.

Česká národní banka je institucí do značné míry nezávislou na vládě, i když kroky vlády a centrální banky jsou koordinovány. Podle článku 98 Ústavy České republiky totiž pečuje o stabilitu měny a do její činnosti lze zasahovat jen na základě zákona. V čele ČNB stojí guvernér jmenovaný prezidentem republiky.

Všechny ostatní banky nazýváme **bankami komerčními** (obchodními). Jsou to ve své podstatě podnikatelské subjekty, které mají ovšem ve srovnání s firmami v jiných odvětvích ekonomiky řadu specifických rysů, projevujících se v jejich postavení a v celkovém významu pro ekonomiku. Na činnost komerčních bank se proto obvykle vztahují mnohem přísnější pravidla oproti obecné úpravě podnikání. Základní cíl činnosti komerční banky je však shodný jako u kteréhokoli jiného podniku (většinou maximalizace zisku či maximalizace tržní hodnoty akcií).

Komerční banka (v dalším textu již jen banka) je finančním zprostředkovatelem, jehož hlavní činností je zprostředkování pohybu finančních prostředků mezi jednotlivými ekonomickými subjekty. Toto zprostředkování je založeno zejména na tom, že banky přijímají vklady a z nich *na vlastní účet* poskytují úvěry.

Zákon číslo 21/1992 Sb. o bankách stanoví, že pro působení jako banka na území České republiky je vyžadováno speciální povolení, které může získat jen právnická osoba ve formě akciové společnosti (minimální výše základního jmění je 500 milionů korun).

Nyní již nejspíše každý bude schopen rozlišit, kdy se mluví obecně o komerční bance a kdy o podnikatelském subjektu, jehož obchodní jméno zní Komerční banka, a.s. či Československá obchodní banka, a.s.

Funkce a operace komerčních bank

Úloha bank v tržní ekonomice je různorodá a naprosto nezastupitelná. Za standardní funkce se považuje finanční zprostředkování, emise bezhotovostních peněz a provádění bezhotovostního platebního styku.

Finančnímu zprostředkování jsme se již věnovali. Banka přijímá vklady a poskytuje úvěry, čímž napomáhá efektivní alokaci peněz v ekonomice.

Pozorní čtenáři si asi nyní myslí, že naprosto nevím, co píšu. V předchozí kapitole jsem totiž uvedl, že emisní funkci plní na území daného státu jen centrální banka a nyní jako jednu z funkcí komerčních bank jmenuji **emisi bezhotovostních peněz**. Důležité je zde právě slovo *bezhotovostní*. Hotovostní peníze totiž opravdu emituje výlučně centrální banka, bezhotovostní peníze (tj. peníze v podobě zápisů na bankovních účtech) vytvářejí i banky komerční.

Třetí důležitou funkcí bank je **provádění platebního styku**. Banky vedou účty pro velký počet klientů a mohou tak provádět vzájemné platby pouhým účetním převodem peněžních prostředků, bez potřeby převodu hotovostních peněz. V případě, že účet jednoho klienta je veden u banky A a účet druhého klienta u banky B, provádí se převod peněžních prostředků přes Clearingové centrum ČNB. Je-li účet veden v zahraničí, využívá se tzv. korespondenčních bank a systému S.W.I.F.T. To je ale opět jiná kapitola.

Banky tedy provádějí tři typy **operací**:

- aktivní – poskytování úvěrů,
- pasivní – přijímání vkladů, příp. emise vlastních akcií,

- bilančně neutrální – provádění platebního styku a další služby klientům (poradenské apod.).

Komerční banky vytvářejí své **zisky** především z rozdílu mezi nákladovými a výnosovými úroky (nákladové vyplácejí za vklady klientům, výnosové přijímají za poskytnuté úvěry, tzv. úrokové rozpětí) a z poplatků za poskytované bankovní služby.

Většina klientů drží své vklady v bankách dlouhodobě, a proto bance pro případné výběry stačí udržovat jen malou část vkladů jako rezervu. Toto ovšem platí pouze v situaci, kdy není narušena důvěra v banku a její **schopnost dostát svým závazkům**. V případě narušení této důvěry (např. i nepravdivou informací) dochází k masovému vybírání vkladů, což může skončit i bankrotem banky.

Nástroje centrální banky

Nejdůležitější úlohou centrální banky je zabezpečovat stabilitu vývoje nabídky peněz a regulovat úvěrovou aktivitu komerčních bank. K tomu používá tyto nástroje:

- **Operace na volném trhu.** Centrální banka nakupuje a prodává vládní obligace komerčním bankám, firmám a jiným subjektům. Pokud centrální banka obligace nakupuje, zvyšuje tím nabídku peněz v ekonomice; jestliže obligace prodává, stahuje tím peníze z oběhu a snižuje tak úvěrové možnosti komerčních bank. Tento nástroj má vazbu na rozpočtovou (fiskální) politiku vlády.
- **Povinné minimální rezervy.** Jak jsem již uvedl dříve, komerční banky si udržují pouze malou část vkladů v podobě rezerv, zbytek totiž poskytují jako úvěry. Zejména z důvodu ochrany vkladatelů jsou proto komerční banky ze zákona povinny udržovat část vkladů (kolem 10 procent) jako povinné minimální rezervy na neúročeném účtu vedeném v ČR u České národní banky. O výši povinných minimálních rezerv rozhoduje centrální banka – jestliže se míra požadovaných rezerv zvyšuje, snižují se tím logicky možnosti komerčních bank poskytovat úvěry a naopak.
- **Diskontní sazba.** Diskontní sazba je úroková sazba stanovená pro půjčky centrální banky komerčním bankám. Její růst znamená pro banky vyšší náklady a snižuje tak úvěrové možnosti komerčních bank. U tohoto nástroje je nezbytné zdůraznit, že jeho účinnost ovlivňuje závislost komerčních bank na úvěrech od centrální banky. Pokud je jejich závislost nízká (např. u poboček velkých zahraničních bank působících v ČR), nemá zvýšení diskontní sazby přímý a okamžitý vliv na rozsah poskytovaných úvěrů.
- **Ostatní nástroje.** Operace na volném trhu, povinné minimální rezervy a diskontní sazba jsou nejčastější a zároveň nejúčinnější nástroje každé centrální banky v tržní ekonomice. Vliv centrální banky je však natolik silný, že někdy stačí jen zveřejnit zprávu, že se chystá např. změna povinných minimálních rezerv (a nikdy k ní následně nedojde). Komerční banky totiž dopředu upraví své chování, což centrální banku plně uspokojí. Tento nástroj je někdy nazýván jako morální nátlak.

Centrální bankovníctví v USA

Naše povídání o bankovníctví by určitě nebylo kompletní, pokud bychom nezmínili specifika USA a pro mnohé magickou zkratku FED. Již na začátku jsem řekl, že základem tržní ekonomiky je fungující dvoustupňový bankovní systém tvořený jednou centrální bankou a mnoha bankami komerčními.

Ve Spojených státech však existuje 12 centrálních bank sdružených ve Federálním rezervním systému (Federal Reserve System, běžně nazýván „FED“). Každá z centrálních bank má právo na emisi peněz a řídí monetární (měnovou, peněžní) politiku na svém území.

Společná rozhodnutí jsou prováděna Radou guvernérů (Board of Governors) ve Washingtonu, D.C.

Oproti Evropě je v USA využíván zcela opačný postup bankovní regulace. Zatímco Evropským komerčním bankám zákony výslovně povolují, jaké činnosti mohou provádět (tzv. pozitivní bankovní regulace), ve Spojených státech naopak právní normy určitý okruh činností zakazují (negativní bankovní regulace).

Bankovní regulace a dohled, ochrana vkladatelů

Bankovní **regulaci** rozumíme vytváření a prosazování pravidel činnosti bankovních ústavů v zemi, **dohled** představuje kontrolu dodržování těchto pravidel. Jak jsem již uvedl dříve, bankovníctví patří mezi nejvíce regulovaná odvětví v tržní ekonomice.

Mimo regulovaného subjektu (tedy komerční banky) se procesu regulace účastní nejméně dva další subjekty – supervizor a externí auditor. V roli supervizora (nepěkné české slovo by bylo „dohlížitel“) obvykle stojí centrální banka, někdy ve spolupráci vládou či některým oborovým ministerstvem (v ČR jen Česká národní banka). Funkcí externí auditorické firmy je především prověřit pravdivost, úplnost a správnost bankovních výkazů (tj. účetnictví).

Bankovní regulace a dohled stojí na čtyřech základních **pilířích**:

- regulace vstupu do bankovní sféry (nutnost získat povolení působit jako banka, pro vydání neexistuje právní nárok),
- stanovení a prověřování základních pravidel činnosti bank (vlastní regulace a dohled),
- povinné pojištění vkladů (viz níže),
- působení centrální banky v roli „věřitele poslední instance“ (centrální banka poskytne úvěr bance, která se dostane do problémů).

Přesné podmínky pro získání bankovní licence a pravidla činnosti bank (kapitálová přiměřenost, pravidla likvidity atd.) nejsou pro běžného občana příliš důležité. Každý, kdo má alespoň jeden účet u peněžního ústavu, by ovšem měl znát **povinné pojištění vkladů**. Základní myšlenkou je zvýšení důvěryhodnosti bankovního systému v tom smyslu, že při případném úpadku (krachu) dané banky neutrpí vkladatelé v zásadě žádné ztráty ze svých vkladů. Jejich důvěra v bezpečnost uložených prostředků v bankách se tak zvyšuje, což podporuje růst úspor.

Podle zákona o bankách se zřizuje **Fond pojištění vkladů**, který je právnickou osobou a zapisuje se do obchodního rejstříku. Všechny banky a pobočky zahraničních bank jsou povinny účastnit se systému pojištění vkladů a ve stanoveném rozsahu přispívat do Fondu. Roční příspěvek banky do Fondu činí 0,5 % z objemu pojištěných vkladů ke dni 31. prosince uplynulého roku včetně úroků, na které vznikl vkladateli nárok k témuž dni.

Podle poslední novely zákona o bankách účinné od 1.9.1998 pojištěnými vklady jsou vklady fyzických osob vedené v českých korunách na jméno, příjmení, adresu a datum narození nebo rodné číslo vkladatele, popřípadě identifikační číslo, a právnických osob vedené v českých korunách na obchodní jméno nebo název právnické osoby, její sídlo a u tuzemských právnických osob též identifikační číslo, s výjimkou vkladů bank, poboček zahraničních bank a finančních institucí. Jednoduše řečeno pojištěny nejsou zejména anonymní vklady.

V případě, že Fond obdrží písemné oznámení České národní banky učiněné po dohodě s Ministerstvem financí o neschopnosti banky dostát závazkům vůči vkladateli za zákonných a smluvních podmínek (tj. banka zkrachovala), poskytne se vkladateli náhrada za pojištěný vklad z prostředků Fondu. Výše náhrady se vypočítá poněkud komplikovaným způsobem, činí 90 procent pojištěného vkladu, nejvýše však 400 000 Kč pro jednoho vkladatele u jedné banky.

Doufám, že nyní již považujete své peníze na bankovním účtu za mnohem více bezpečně uložené než před několika okamžiky. Pro zastánce práva a spravedlnosti mám nakonec dobrou zprávu - na poskytnutí náhrady za vklad z Fondu nemají nárok osoby, které svou trestnou činností, za kterou byly soudem v trestním řízení pravomocně odsouzeny, částečně nebo úplně způsobili neschopnost dotčené banky dostát svým závazkům (tj. banku „vytunelovaly“) a dále vlastníci vkladů vzniklých v souvislosti s legalizací výnosů z trestné činnosti, za kterou byli soudem v trestním řízení pravomocně odsouzeni (tj. „vytunelovali“ jinou banku...)

Pište, faxujte, mailujte

Tolik pro dnešek ekonomická teorie. V článku o tomto rozsahu nebylo samozřejmě reálné postihnout celou problematiku bankovníctví. Vůbec jsem se nezmínil o bilanci centrální banky a bank komerčních, nevypočítali jsme si multiplikovaný přírůstek depozit atd. Možná někdy příště.

Jsem si plně vědom skutečnosti, že bankovníctví a ekonomická teorie patří poněkud mimo oblast informačních technologií. V žádném případě ovšem tyto dva obory nelze oddělit – svět je dnes již natolik globalizován, že všechno souvisí se vším.

Zajímají nás vaše názory na zařazení tohoto článku do Chipu. Líbil se vám a přinesl něco nového nebo pro vás neměl žádný smysl? Měli by jste zájem o sérii článků zabývajících se ekonomickou problematikou? Napište nám svůj názor.

Michal Prádka, michal.pradka@vogel.cz